

*Samenvatting van lezing door Prof. Dr.
A.A. Heidinga d.d. 12 Maart 1992 over
de Veluwe in de Vroege Middeleeuwen*

G. Hollanders

De Veluwe is oorspronkelijk een randgebied. Het centrum bestaat uit zand in verschillende mate van onvruchtbaarheid. De vruchtbare grond 'ligt aan de randen (rivierdalen en Flevokust). Op de veluwe was het beeld vroeger anders. Er lagen diverse nederzettingen waar landbouw bedreven werd, hetgeen er op, duidt dat de omstandigheden vroeger anders waren. De opgravingen bij Kootwijk hebben aangetoond dat reeds in de Romeinse tijd en daarna van de 8e - 11e eeuw aldaar een nederzetting lag. Rond 1100 is die nederzetting ondergestoven, het eindresultaat van twee eeuwen strijd tegen het opdringende zand.

De nederzetting, eerst een grote hoeve (hoeve van de 'heer'), later een groep gelijkvormige kleinere hoeven (horigen), ging 'aan de wandel'. Het meertje waar de hoeven bij gelegen waren werd door de jaren heen steeds kleiner en droogde tenslotte geheel op. Met putten (boomstampotten) heeft men nog getracht water uit de diepere lagen te krijgen, wat tenslotte niet meer lukte waarna de nederzetting is verlaten (\pm 1000). De in de nederzetting gebruikte hoeven waren van het bootvormige type met dubbele palenrij aan de lange zijden. Ook vond met de sporen van omheiningen, graanopslagplaatsen (spiekers) en hutkommen.

Ook bij Horst (bij Ermelo) kon bij een zandafgraving enig archeologisch onderzoek worden gedaan. Daar werden boerderijsporen uit de 11e en 12e eeuw aangetroffen. De bootvorm was hetzelfde' als bij Kootwijk, doch de dubbele rij palen langs de lange zijden die dáár werd aangetroffen was er bij Horst niet meer. Daar werden de lange zijden gesteund door een enkele rij zwaardere palen. De vorm van de bootvormige boerderij leeft nog voort in de schaapskooien. De overgang van het bootvormige

boerderijtype naar de latere Veluwe boerderij vormt nog een donkere vlek in de kennis van de boerderijontwikkeling. Opmerkelijk is dat bij Horst de perceelsgrenzen als afdrucken van vroegere omheiningen in de grond konden worden onderscheiden. Opvallend daarbij is dat deze grenzen nagenoeg geheel overeenkomen met die op de 19e eeuwse kadastrale kaarten. Daaruit blijkt een grote perceelsgrenscontinuïteit. Als vloerbedekking zijn in Horst de eerste plavuizen aangetroffen.

De Veluwe maakte deel uit van het land der Chamaven, een Frankische volksstam. Deze trok, net als de Salische Franken, naar het zuiden en vestigde zich tenslotte tussen de grote rivieren. In de in de Vroege Middeleeuwen gebruikte naam 'Hama-land' leven de Chamaven nog voort. Na de 11e eeuw raakt die naam in onbruik.

De economie van de Veluwe is in die tijd vooral agrarisch geweest. Produkten zijn rogge, gerst en haver. De levende have bestaat uit runderen, paarden, varkens en nog weinig schapen. Pluimvee zal er ook wel geweest zijn, al zijn daar wegens de broosheid van pluimveebotten geen resten van gevonden. De bewoning is vnl. geconcentreerd op de rand van de akkergebieden. Men woont bijeen in dorpskernen (buurtschappen). De akkergebieden moeten in de Vroege Middeleeuwen van nature vruchtbaar zijn geweest. Daarom is het landbouwareaal nog zeer beperkt. Pas later is het d.m.v. plaggenbemesting ook mogelijk om mindere grond in gebruik te nemen (1 1000). Afvalkuilen zijn er weinig gevonden. Er is waarschijnlijk weinig afval want veel wordt recycled'. Het weinige echte afval is waarschijnlijk in onbruik geraakte hutkommen 'gedumpt'. Uit de verdroging van Kootwijk in vooral de 10e eeuw kon d.m.v. metingen van de 52 gevonden waterputten worden afgeleid dat er in die periode een relatieve droogte heerste. De regenval is fors minder geweest dan in eerdere en latere eeuwen.

Hoewel het bestaan in de landbouw op de hoge gronden nogal marginaal moet zijn geweest kent men er toch een zekere mate van welvaart. Deze blijkt uit schatvondsten en uit het gebruik van importgoederen (aardewerk). Naast de landbouw moet men

over andere inkomsten hebben beschikt. In dit verband is de voor middeleeuwse begrippen gedurende de 7e -11e eeuw omvangrijke ijzerwinning uit 'klappersteen' op de hoge gronden van groot belang geweest. Hierbij hebben zich grote 'milieuproblemen' voorgedaan, a.g.v. de ontbossing op grote schaal voor de brandhoutbehoefte van de houtskoolproducenten. Deze houtskool was weer nodig voor het smelten van het ijzer.

E.e.a. laat een nieuw licht schijnen op reeds bekende feiten of openstaande vragen. De schenking van Folckerus in 855 toont aan dat zijn bezit naast vele agrarische goederen op de vruchtbare grond bij Putten óók bossen omvat. Deze bossen liggen in het ijzerwinningsgebied en zijn dus van bijzondere economische waarde. Wegens de spreiding van het bezit, de omvang van de schenkingen en de kwaliteit (hoogwaardige landbouwgrond en ijzerertsproductie-gunstige bossen) kan afgeleid worden dat Folckerus tot de machtigste bezitters in Hamaland heeft behoord. Wellicht is hij een direkte voorouder der Hamalandse graven, wier bezit direct aansluit op dat van Folckerus.

Ook komen de ringburchten van de Duno en te Uddel in een ander licht te staan. Recent archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat zij in de 9e eeuw zijn opgericht en na later in onbruik geraakt te zijn in de 13e eeuw zijn hergebruikt. Was de ligging tot voor kort als willekeurig en doelloos beschouwd, nu blijkt dat zij zeer strategisch zijn gelegen aan de noord- (Uddel) en zuidzijde (Duno) van het ijzerwinningsgebied bij, kruispunten van doorgaande wegen. Ook is gebleken dat de 3e Veluwse ringburcht (bij Rhenen, de Heimenberg) wellicht de residentie van Folckerus is geweest.

+++